

TIPOLOGIA DELS VERBS PRONOMINALS

SALVADOR OLIVA

*Collegi Universitari de Girona
Universitat Autònoma de Barcelona*

I. INTRODUCCIÓ

El paradigma pronominal que acompanya els verbs que ens interessa d'estudiar és el següent:¹

singular: primera persona: em, m', 'm, me
 segona persona: et, t', 't, te
 tercera persona: es, s', 's, se
plural: primera persona: ens, 'ns, nos
 segona persona: us, vos
 tercera persona: es, s', 's, se

Els verbs que apareixen obligatòriament acompanyats d'aquest primer paradigma s'anomenen «pronominals purs». En dir «obligatòriament», excloem les formes reflexives i recíproques dels verbs transitius (*je*: rentar-se, emprovar-se, odiar-se, etc.), en els quals s'observa sempre una correferència entre el subjecte i una altra funció gramatical.² Així, per exemple, les frases (1) i (2) no es distingeixen sinó per la correferència que presenta (2) entre el subjecte (a partir d'ara SUBJ) i el complement del nom (a partir d'ara CN):

- (1) en Pere va carregar un sac a l'esquena d'en Joan
- (2) en Pere es va carregar un sac a l'esquena

En conseqüència, el pronom «es» de la frase (2) té la mateixa funció gramatical que «d'en Joan» de la frase (1): CN.³ A la frase (3), en canvi, no hi observem cap correferència. I la prova d'això és que (4) és inviable:

1. Em referiré a aquest paradigma com a «primer paradigma», en oposició al segon, on apareixen «el/la», i al tercer, on apareix «li», a les terceres persones del singular.

2. Queden, doncs, excloses de la nostra consideració totes les frases a les qual l'element anafòric no sigui un pronom del paradigma primer. Per exemple: *en Joan sempre parla d'ell mateix*. Quan el predicat és verbal, aquest paradigma no pot exercir la funció d'un complement d'objecte preposicional (COP).

3. No entrarem ara a examinar les relacions que hi ha entre els casos oblics (datiu, genitiu). Basti, de moment, el fet que tots aquests, els expletius, més el complement d'objecte indirecte, són sempre substituïbles pels pronoms del tercer paradigma.

- (3) en Pere es va abstenir de votar
 (4) *en Pere va abstenir la meua amiga de votar

Així, doncs, veiem que «es», del primer paradigma, exerceix una funció de pronom a la frase (2), mentre que, a la frase (3), ja no cal que li atribuïm la mateixa funció, perquè no l'interpretem pas com a pronom, sinó que trobem més adequat de considerar-lo com un morfema del verb abstenir-se. La invariabilitat de la frase (4) no fa sinó aconsellar la decisió indicada.

Així, doncs, el primer problema que presenta l'estudi dels verbs pronominals purs és la seva delimitació. Els haurem d'aïllar de tots aquells altres verbs que poden aparèixer en forma pronominal, i que són els següents:

- (a) Verbs transitius en forma i funció reflexives: *rentar-se*.
- (b) Verbs transitius en forma i funció recíproques: *odiar-se*.
- (c) Verbs que, pronominalitzats, canvien de sentit: *florir-se* (diferent de *florir*).
- (d) Verbs que, pronominalitzats, presenten un règim diferent sense canviar de significat: *espantar / espantar-se*; *trencar / trencar-se*; *abaltir / abaltir-se*.
- (e) Verbs que, pronominalitzats, alteren la relació semàntica d'algun participant amb el verb, o bé que comparteixen alguna altra característica amb un altre grup: *pixar-se* (en relació a *pixar*).⁴
- (f) Verbs que tenen una pronominalització optativa: *amatar / amatar-se*.
- (g) Verbs transitius que exigeixen la presència d'un COD acompanyat d'un determinant, quan apareixen en forma pronominalitzada: *menjar-se*.
- (h) Verbs que, pronominalitzats, exigeixen una complementació distinta: podem dir «anar d'un lloc a un altre», i també «*anar-se'n* d'un lloc», però no, en canvi, «*anar* d'un lloc».
- (i) Frases sense subjecte.

Com que els diccionaris presenten encapçalaments d'articles lexicals amb formes pronominals que en realitat no ho són, ens veiem obligats a buscar un procediment que ens permeti de distingir els verbs pronominals purs de tots aquests altres grups de verbs.

Casos (a) i (b)

El *DGLC* i el *DLC*, per exemple, presenten la forma «agenollar-se» com a verb pronominal pur, i, en canvi, aquesta forma no és més que la reflexivització del transitiu «agenollar». En conseqüència, per distingir els pronominals purs dels transitius fets reflexius o recíprocs [grups (a) i (b) de la llista anterior], podem aplicar el que anomenarem «test de la transitivitat», que consisteix a

4. Vegeu Sebastià Mariner, *Estudis estructurals del català*, Barcelona, 1975. I sobretot «Influència eufèmica que priva sobre el sistema: la conjugació pronominal de verbs de funcions fisiològiques», *Estudis romànics*, volum XII, Barcelona, 1963-68

mirar si la forma pronominal que ens presenten els diccionaris pot aparèixer en forma simple (és a dir: no pronominal) i transitiva. D'aquesta manera aïllem els pronominals purs dels que pertanyen als grups (a) i (b). La frase (5) mostra la gramaticalitat del verb «agenollar» en la seva forma simple i transitiva:

(5) Les infermeres van agenollar el malalt davant del presbiteri.

I la frase (6) ens mostra, pel mateix procediment, la gramaticalitat de «desavenir» en la seva forma simple i transitiva:

(6) La sogra de la Maria els va desavenir

El fet que les formes transitives de (5) i de (6) tinguin distintes interpretacions (transitiva la primera i causativa la segona) no ens ha de preocupar, de moment. Recordem que simplement estem aplicant un test formal: l'acceptació o no acceptació de la forma transitiva, independentment de la funció resultant. (Sobre el test de la transitivitat, vegeu més avall el Capítol II.)

Cas (c)

En el cas d'aquells verbs que, un cop pronominalitzats, canvien de sentit, han de ser considerats com a verbs diferents. El verb «florir», posem per cas, té una accepció bàsica que exigeix un SUBJ vegetal (arbre, planta, etc.), i en té una altra de figurativa que exigeix un SUBJ que representi una activitat, generalment nominalitzada (les arts, el comerç, la indústria, etc.). La pronominalització d'aquesta forma verbal, «florir-se», té una accepció bàsica que significa «recobrir-se (un producte alimentari) d'una capa de vegetacions criptogàmiques». I en té una altra de figurativa amb SUBJ humà. Podríem exemplificar les dues accepcions amb les frases següents:

(7) la confitura se'ns ha florit

(8) ens vam florir esperant-la

Cap d'aquestes dues accepcions no manté els sentits que té «florir». No hi ha res que ens permeti de donar el mateix tractament a les forma simple i a la pronominalitzada. Són dos verbs diferents, cada un d'ells amb les dues accepcions que hem vist. Així, doncs, tot ens indica que és millor considerar les partícules del primer paradigma com a morfemes verbals (a partir d'ara MV) que converteixen les formes pronominals en verbs diferents i independents de les formes simples.

Cas (d)

Els diccionaris esmentats ens donen també formes com «abaltir-se», tal com veiem a la frase (9):

(9) al cap de cinc minuts de sentir-lo parlar ens vam abaltir a causa de la monotonia del seu discurs

Però aquest verb és perfectament transitivitzable, tal com veiem a la frase (10):

- (10) la monotonia del seu discurs ens va abaltir al cap de cinc minuts de sentir-lo parlar

«Abaltir», doncs, és possible en la seva forma simple i transitiva. Un cop pronominalitzat, frase (9), observem que el SUBJ de (10) ha passat a complement preposicional (de causa) a (9), i el complement d'objecte directe (COD) de (10) ha passat a fer de SUBJ a (9). La funció del primer paradigma a les frases del tipus (9) senyala que les funcions gramaticals dels participants de la frase han estat canviades, ja no són les mateixes que veiem a la frase (10). Aquest fenomen és molt productiu en català, i es dóna també en verbs intransitius («interessar / interessar-se»). En els transitius es dóna igualment amb un COD inanimat («obrir / obrir-se». Per exemple: les portes del teatre es van obrir a les cinc de la tarda), o animat: el mateix «abaltir / abaltir-se»). Les partícules del primer paradigma que apareixen amb aquest tipus de verbs seran anomenades marques de canvi de règim (MCR), entenenent que amb aquest concepte volem donar a entendre que la frase apareix amb una nova forma, i que aquesta manipulació queda marcada per aquestes partícules.

Cas (e)

Un altre grup de verbs podria estar representat per un conjunt petit de verbs, que, quan apareixen pronominalitzats, continuen tenint el mateix SUBJ, però la relació que aquest hi manté és diferent. S'ha dit que la diferència entre «pixar» i «pixar-se» està en el fet que el primer té un SUBJ que realitza l'acció identificada pel verb d'una manera voluntària, mentre que en el segon l'acció és involuntària. Això, tanmateix, no és exacte, però ja serà discutit més avall al capítol III. De moment, fem notar que, si fos exacte, el mateix podem trobar en alguns verbs del cas anterior; per exemple «trencar», tal com veiem a les frases següents:

- (11) en Joan va trencar el gerro
(12) a en Joan, se li va trencar el gerro

Aquest parell de frases mostra que el subjecte d'(11) apareix com un datiu⁵ a (12), i que el COD d'(11) apareix com a SUBJ, a (12). Però a més a més també hi trobem la característica esmentada més amunt: la frase ha deixat de ser ambigua pel que fa a la intervenció de la voluntat del SUBJ. És a dir: l'acte (voluntari o no) d'(11) esdevé únicament involuntari a (12), tal com mostren les frases següents:

- (11a) en Joan va trencar el gerro deliberadament
(12a) *a en Joan, se li va trencar el gerro deliberadament

Relacionat amb això, hi ha el fet que la forma simple accepta un predicatiu, mentre que la forma pronominal no l'accepta:

5. Per raons que no vénen al cas, considerarem que es tracta d'un datiu expletiu, i no pas d'un datiu COI.

- (11b) en Joan va trencar el gerro enfadat
(12b) *a en Joan se li va trencar el gerro enfadat

Abans de passar al cas següent, cal fer notar que la intervenció de la voluntat a verbs com «pixar / pixar-se», encara que no sigui el tret que caracteritza millor la diferència, sol aparèixer. I això ho podem veure a les frases següents:

- (13) *en Pere ha anat a pixar-se
(14) *en Pere ha pixat a les calces

A (13), la frase exigeix la forma simple, i a (14), la forma pronominalitzada, tal com les veiem a (13a) i a (13b).

- (13a) en Pere ha anat a pixar
(14a) en Pere s'ha pixat a les calces

Els verbs modals ajuden a acabar de perfilar aquestes diferències: (13b) és gramatical; però (14b) no ho és:

- (13b) en Pere no pot pixar
(14b) *en Pere no pot pixar-se

I finalment cal insistir que, a (14a), «s'» no es pot interpretar com un datiu simpatètic, l'antecedent del qual seria el posseïdor de «calces». A la frase (14c) es pot veure que quan el posseïdor del locatiu és diferent del SUBJ, el pronom que li correspon és del tercer paradigma; però el verb continua apareixent en forma pronominal.

- (14c) el nen se li ha pixat a la falda

Cas (f)

Hi ha verbs que amb una mateixa funció poden revestir la forma simple i la pronominal, com és ara «amatinar(-se)», en el sentit de «llevar-se de matí». En aquests casos, la funció que hi tenen les partícules del primer paradigma és opcional i, quan hi apareixen, fan la funció d'un MV opcional.

Cas (g)

Els verbs del grup anterior han de ser necessàriament intransitius, perquè, si són transitius, el MV no és sempre opcional. En aquest grup, doncs, tindrem verbs com «estimar-se», «menjar-se», «beure's», etc (però no «cruspir-se», per exemple, perquè la forma «cruspir» no existeix), com a verbs transitius. El fenomen que els distingeix del grup anterior és que, com que són transitius, quan estan usats intransitivament, la forma pronominal és inviable, tal com veiem a les frases següents:

- (15) la Maria es va beure una tassa de te
(16) en Joan es va menjar una cuixa de xai
(17) en Pere s'estima molt la Maria

Totes aquestes frases són viables sense el MV del primer paradigma:

- (15a) la Maria va beure una tassa de te
- (16a) en Joan va menjar una cuixa de xai
- (17a) en Pere estima molt la Maria

Deixant a part les diferències (15-17) i (15a-17a),⁶ primer que es pot observar és que la pronominalització ha estat possible perquè el COD apareix a la frase d'una manera explícita. Quan això no té lloc, les formes pronominals són inviàbles:

- (15b) *la Maria es va beure molt
- (16b) *en Joan es va menjar molt
- (17b) *en Pere s'estima sense reserves

Així veiem que les frases (15b i 16b) són agramaticals, i la (17b) també, llevat que la interpretem com una reflexiva, i no és pas aquest el cas que ens interessa.

De totes maneres l'explicació que hem donat fins ara és incompleta, tal com mostren les frases següents:⁷

- (15c) *la Maria es beu te
- (16c) *en Joan es menja xai
- (17c) *en Pere s'estima dones

Per tal que esdevinguin gramaticals, aquestes frases no solament necessiten el COD explícit, sinó que el necessiten amb algun determinant.

Cas (h)

Anàlegs al grup anterior, trobem aquells verbs que, en forma pronominal, exigeixen una complementació distinta: és el cas d'«anar» / «anar-se'n».⁸ Fabra ja va esmentar aquesta situació en una nota de la seva *Gramàtica Catalana*; però a més a més de posar exemples de formes verbals pronominals amb elements del primer paradigma, en posa també amb els elements «en» i «hi»:

«En el cas d'*anar-se'n*, *venir-se'n*, *entrar-se'n* i anàlegs, el pronom *en* no és tampoc el representant de cap complement, com no ho és el pronom *hi* en *què hi ha en aquest calaix?*, o quan s'adjunta un verb de percepció com *veure*, *sentir*, *palpar*, en frases com *no hi veu de cap ull*; *no hi sent: és sord*; *amb aquesta mà no hi palpa.*»⁹

Els exemples amb «anar» / «anar-se'n» podrien ser els següents:

- (18) en Joan va anar de casa seva a l'església
- (18a) *en Joan va anar de casa seva
- (19) en Joan se'n va anar de casa seva

6. Quan el COD apareix determinat, el MV no és opcional. Les diferències que hi introdueix són sobretot de nivell; però caldria estudiar més exhaustivament el tema, per evitar sobretot el recurs al datiu ètic, o d'interès, que és poc satisfactori.

7. Dec aquesta observació al llibre d'Ignacio Bosque, *Problemas de la morfosintaxis*, Madrid, Editorial de la Universidad Complutense, 1980, pp. 92-93.

8. Sobre aquest i altres problemes addicionals, vegeu: Gemma Rigau, «Anem o venim?», *Els marges*, 8, Barcelona, 1976.

9. Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona, Teide, 1956, p. 70.

(19a) *?en Joan se'n va anar de casa seva a l'església

Més clara és l'agramaticalitat de (19a) amb un subjecte no humà:

(19b) *el tren se'n va anar de Barcelona a Girona

Cas (i)

I finalment tenim el cas de les frases sense subjecte. No ens referim al que Fabra en deia Frases del Tipus III (plou, neva, fa vent), ni tampoc a les frases amb el subjecte ellidit, sinó a les frases on el subjecte normal del verb (o bé el subjecte que el verb requereix conceptualment) ha estat eliminat. Vegem-ne un exemple:

(20) s'hi accedeix per aquesta via.

És evident que el verb accedir no pertany al grup de verbs sense subjecte, i, no obstant això, a (20) apareix sense. La partícula «es» marca la desaparició d'aquesta funció. El verb, així modificat, esdevé com una forma impersonal, i només pot aparèixer en la tercera persona del singular. Tampoc hem de considerar, doncs, aquestes construccions com a formes pronominals, ja que «es» hi té una funció de MCR. Són les que Bello anomenava «construcciones irregulares cuasi-reflejas». ¹⁰ Notem també que aquest grup és anàleg al cas (d), de la mateixa manera que el cas (f) ho és del (g). Si, en comptes d'un verb intransitiu n'haguéssim agafat un de transitiu, però usat intransitivament, per exemple «caminar», hauríem pogut formar una frase com (21):

(21) es camina molt a la mili

Però, usat transitivament, com a (22), hauríem pogut obtenir (23), que ja és un cas típic de l'apartat (d):

(22) els soldats caminen deu quilòmetres com si res

(23) deu quilòmetres es caminen com si res

II. CLASSIFICACIÓ

Abans de passar a una primera classificació d'aquests verbs, cal parar una mica d'atenció al test de la transitivitat. Ja hem vist més amunt que la frase (4) no era gramatical perquè el verb «abstenir-se» no accepta la forma no pronominal i transitivitzada. També hem vist que d'altres verbs que figuren als diccionaris com a pronominals sí que l'accepten, com és ara: «agenollar, balbar, col·legiar, desenfibrar», etc. Ara bé, cal admetre que la frontera no és clara, ni fàcil d'establir, sobretot si pensem en verbs de molt baixa freqüència d'ús. ¿Seria acceptable d'admetre «escarxofar (algú en una butaca)», per exemple? ¿I «ai-guabarrejar (dos rius)»?

10. Andrés Bello & Rufino J. Cuervo, *Gramática de la lengua castellana*, Buenos Aires, Sopena Argentina, S. A., 1945, p. 258.

A part d'aquest problema, podem observar que hi ha verbs que, de vegades, difícilment els considerariem transitivitzades, i, en canvi, apareixen, en textos literaris, com a transitius, com és ara el cas del verb «agemolir-se», definit al tots els diccionaris com a pronominal, fins i tot al *DCVB*, que és el que més atenció ha posat en aquest fenomen, i que defineix aquest verb de la manera següent:

AGEMOLIR-SE. v. refl. [pronominal segons la nostra nomenclatura] // 1. Arrufar-se de por, de fred o per altre motiu semblant; cast. *encoger-se* [...] // 2. Arrufar-se moralment, cedir davant la força d'altri, humiliar-se per por; cast. *allanar-se* [...].

Aquest mateix verb, en canvi, apareix en un poema de J. V. Foix, dedicat a Josep Carner:

(24) Ah qui, com vós, conegués la Jamaica,
i begués rom, i, amb qualque mot salaç,
agemolis la dona en vells sofàs
tot parlant-li baixet llengua romaica.¹¹

Ara bé: el verb agemolir, usat en forma transitiva, no té un sentit transitiu. El lector l'interpreta «causativament», és a dir: «Ah qui com vós... fes que la dona s'agemolis...» Tractarem aquest problema més endavant.

De moment, tenim, a més a més, grups de verbs que gairebé mai no s'usen en forma transitiva, sinó en la pronominal, i, en canvi, tots els diccionaris els presenten com a transitius, com és ara «barallar», que apareix molt sovint amb la forma pronominal, «barallar-se», i amb valor recíproc. I encara sorgeix una altra petita dificultat: hi ha verbs que històricament havien estat transitius i que han deixat de ser-ho. Per exemple «abstenir» («Abstén ta voluntat per ço que ton enteniment pusca haver deliberació»). Aquest exemple de Lluïll, esmentat al *DCVB*, apareix a l'article «abstenir».

Tot això ens indica, per tant, que intentar fer una llista tancada de verbs que apareixen als diccionaris com a pronominals, però que són actualment transitivitzables, no seria tan fàcil com sembla, a primera vista. Així, doncs, tenim, segons les possibilitats de transitivització, tres grups de verbs: els que de cap manera admeten la transitivització, els que l'admeten clarament, i els dubtosos. A partir d'aquí, si bé no ens podem permetre confegir una llista acabada, sí que podem, en canvi, observar què passa quan portem a terme el test de la transitivitat en aquells verbs que l'accepten clarament.

Examinem breument els verbs que accepten la transitivització.

VERBS QUE ACCEPTEN LA TRANSITIVITZACIÓ

1. Forma i funció transitives

En primer lloc pot ocórrer que la forma transitiva tingui també una interpretació transitiva, que és el que ja hem vist que passa amb el verb «agenollar-se», tal com veïem a l'exemple esmentat més amunt: el (5):

11. J. V. Foix, *Obra poètica*, Barcelona, Nauta, 1964, p. 313.

(5) les infermeres van agenollar el malalt davant del presbiteri en el qual enteníem que les infermeres exercien una acció directa sobre els malalts.

2. Forma transitiva, interpretació causativa

En segon lloc, pot ocórrer que la forma transitiva tingui una interpretació causativa. Hem trobat aquest cas a l'exemple (10):

- (10) la monotonia del seu discurs ens va abaltir al cap de cinc minuts de sentir-lo parlar.

El subjecte d'aquesta frase (tant si és un sintagma nominal, com la nominalització d'una altra frase) provoca un canvi d'estat a l'entitat obligatòriament animada identificada pel COD.

Si comparem els dos casos anteriors, «agenollar» i «abaltir» ens adonarem d'un fet interessant. En el primer cas podem dir que es tracta d'una acció en la qual intervé un agent, i que el verb requereix un sintagma nominal com a SUBJ; però en el segon cas es tracta de la descripció d'un canvi d'estat, i el verb, conceptualment, exigeix que el subjecte sigui una frase, tot i que només hi aparegui un sintagma nominal. En altres paraules: a (10), interpretem que algú va fer un discurs monòton i que això va causar que esdevinguéssim abaltits. Comparem, per exemple, les frases següents:

- (25a) en Joan ens va abaltir a tots amb el seu discurs
(25b) el discurs d'en Joan ens va abaltir a tots
(25c) el discurs d'en Joan ens va deixar abaltits a tots
(25d) en Joan va fer un discurs que ens va abaltir a tots
(25e) en Joan va fer un discurs i (això) ens va abaltir a tots
(25f) tots ens vam abaltir amb (o a causa d') el discurs d'en Joan
(25g) tots van quedar abaltits amb (o a causa d') el discurs d'en Joan
Etc.

Que el SUBJ sigui una frase origina l'ambigüitat de (25a-g), ja que l'acció en qüestió, que és la causa de l'abaltiment, pot ser deliberada o no. La interpretem com a deliberada quan trobem una forma com la següent:

- (26) en Joan va fer un discurs per abaltir-nos a tots

La frase final («per abaltir-nos a tots», o bé «perquè tots ens abaltíssim», etc) senyala la voluntarietat de l'agent respecte al verb que identifica el canvi d'estat. En resum: el test de la transitivitat ens dona, en aquests casos, una estructura d'aquest tipus: «X causa (voluntàriament o no) que Y esdevingui abaltit».¹² Aquest patró, naturalment, només es pot aplicar als verbs que identifiquen un canvi d'estat. És clar que aquests, quan es tornen transitius, són els que fan aparèixer la funció causativa; però no podem afirmar que aquesta funció aparegui només quan el verb identifica un canvi d'estat, tal com veurem a l'apartat següent.

12. Aquesta formalització no pretén ser rigorosa, sinó únicament reflectir d'una manera simple la comprensió del sentit del verb.

3. Forma transitiva, interpretació ambigua

El *DGLC* entra com a pronominal el verb «acarcanyar-se». El *DLC* i el *DCVB* també. El verb significa «beure en excés», és intransitiu i regeix la preposició «de». Una vegada sotmès al test de la transitivitat, l'accepta, tal com veiem a la frase següent:

(27) la tavernera el va acarcanyar de vi

Tèdicament la frase és ambigua: la tavernera en qüestió podia haver posar un embut a la seva víctima, o bé simplement, a base d'anar-li servint vi, «fer que se n'acarcanyés». Podem, doncs, trobar-hi una interpretació transitiva, o bé una de causativa seguida d'una de reflexiva. Aquesta possibilitat es dona quan el verb regeix un agent com a SUBJ. En el cas d'«abaltir», com que regeix un experimentador i no pas un agent, la interpretació causativa no podia anar seguida d'una interpretació reflexiva.

I finalment encara podem trobar-nos en una altra situació ambigua diferent de la que ens presenta el verb «acarcanyar-se». Quan la forma verbal pronominal és recíproca, com per exemple «acorriolar-se», la transitivització origina una interpretació transitiva, o bé causativa seguida d'una recíproca:

(28) pujant per la muntanya, el mestre va acorriolar els nens
És a dir: els va agafar d'un a un i els va posar en fila, o bé els va manar que ho fessin.

Passem ara a examinar els verbs que no accepten la transitivització.

VERBS QUE NO ACCEPTEN LA TRANSITIVITZACIÓ

4. Forma i funció causatives

Sabem que, quan un verb no accepta la transitivització, és un verb pronominal pur. Ara bé, si volem expressar el sentit causatiu que hem vist, per exemple, a les frases (25a-g), és necessari que, en aquests casos, hi aparegui explícitament el verb causatiu. Anomenarem aquest fet amb el concepte de «forma causativa», i la frase (29) en pot ser un exemple:

(29) en Joan el va fer abstenir de votar

El resultat és una incrustació d'una frase «que X s'abstingués de votar» amb el temps verbal transformat en un infinitiu, i el SUBJ d'aquesta frase convertit en un COD de la frase verbal resultant: «fer abstenir», o bé, com a (30), una frase incrustada en funció de complement d'objecte preposicional:

(30) en Joan el va obligar / a abstenir-se de votar
/ que s'abstingués de votar

El subjecte de la frase pot ser un sintagma nominal, la nominalització d'una frase, o bé una frase introduïda amb una conjunció, etc.

(31) la farsa de les eleccions el va obligar a abstenir-se de votar

- (32) (el fet) que les eleccions fossin una farsa el va obligar a abstenir-se de votar

Totes aquestes formes causatives tenen naturalment una interpretació causativa, i aquesta és l'única manera d'expressar la causativitat en aquells verbs que hem anomenat pronominals purs, manera que comparteixen amb tants d'altres verbs, transitius o intransitius. Si parlem d'en Pere, per exemple, podem dir (33) i (34); però no (33a) ni (34a):

- (33) en Joan el va fer cantar
(34) en Joan el va fer córrer
(33a) *en Joan el va cantar
(34a) *en Joan el va córrer

4. Forma causativa interpretació transitiva

El cas que indiquem en aquest apartat pot semblar, a primera vista, un contrasentit. Però es pot donar en aquells casos on trobem repetit el verb causatiu, tal com veiem a la frase (35):

- (35a) *? el rector els ha fet fer penedir

En aquests casos, la interpretació és causativa pel primer ver «fer», i transitiva pel segon. És un cas molt curiós, que val la pena d'esmentar per l'aparent contrasentit que té. Naturalment està limitat al context assenyalat, i està subjecte a moltes restriccions. Notem, per exemple, que no es pot donar amb verbs de subjecte no agentiu; podem dir, posem per cas (35), però no (35a):

- (35a) *? el rector els ha fet fer penedir

Aquesta frase només és possible d'interpretar com a doblement causativa, però en aquest cas és pràcticament inacceptable. En altres paraules: la doble, triple, quàdruple, etc., causativitat s'expressa perfectament amb un sol verb causatiu, i només una intenció emfàtica (i possiblement irònica) seria adequada amb dos verbs «fer».

Pensem què passaria si utilitzéssim el verb «obligar». Una frase que comencés: «el rector els va obligar...» no pot anar seguida ni de (36), ni de (36a):

- (36) *... a obligar a penedir-se
(36a) *... que els obliguessin a penedir-se.

Es clar que la repetició de «fer» en infinitiu és possible i, en canvi, no ho és la repetició d'«obligar a»; però és obvi que estem davant de la mateixa situació, si prescindim d'aquest fet. En realitat, (36) és inviable, per la raó que acabem d'esmentar. Ara bé (36a) només acceptable en el cas de la intenció emfàtica (i possiblement irònica).

III. CONCLUSIONS

En resum: hem vist, fins ara, la delimitació dels verbs pronominals purs. Hem vist també que el test de la transitivitat els aïlla dels que no ho són.

Com a conclusió podríem reorganitzar els casos (a-i), esmentats al començament del capítol I per obtenir una classificació més ordenada de tots els verbs en qüestió.

GRUP I: VERBS PRONOMINALS PURS (INTRANSITIUS)

Característiques:

(a): aparèixen sempre acompanyats de les formes del primer paradigma com a MV;

(b): no són transitivitzables; és a dir: no accepten el test de la transitivitat.

Exemples: *abstenir-se*, *adelitar-se*, *adonar-se*, *alzinar-se*, *apiedar-se*, *atrevir-se*, *burlar-se*, etc.

Podem incloure aquí els verbs del cas (c), esmentats al començament del primer capítol, com és ara *florir-se*, *enfilat-se*, etc, la característica dels quals és el fet que tinguin un sentit diferent de les seves formes simples: *florir*, *enfilat*, etc.

Aquest tipus de verbs no admeten la construcció amb la MCR (*En aquest poble es burla molt dels vells). La raó és la restricció que imposa la partícula «es», sigui quina sigui la seva funció, a no poder aparèixer més d'una vegada. Notem que «els», com a pronom, és l'únic que ho accepta (els els vam donar ahir).

GRUP II: VERBS PRONOMINALS PURS (TRANSITIUS)

Característiques:

(a): apareixen sempre acompanyats de les formes del primer paradigma com a MV;

(b): el test de la transitivitat és irrellevant.

Efectivament, si el verb és pronominal pur, transitiu, i, a més a més no existeix en la forma simple, no cal ni es pot aplicar a aquest tipus de verb el test de la transitivitat per saber si és pronominal pur.

Exemple: *cruspir-se*.

Tampoc aquest tipus de verb no accepta les construccions amb MCR, i, a més a més, com a verbs transitius, els d'aquest grup no són passivitzables (*tres cuixes de xai es van ser cruspides per en Pere).

GRUP III: VERBS PRONOMINALS OPCIONALS

Característiques:

Les mateixes del grup anterior, però (a) amb caràcter opcional.

Exemple: *amatinarse*.

GRUP IV: VERBS RECÍPROCS PURS

Característiques:

- (a): apareixen sempre acompanyats del primer paradigma en funció de pronom correferencial amb el subjecte.
- (b): no són transitivitzables;
- (c): tenen el subjecte en plural.

Aquestes característiques necessiten un comentari. En primer lloc cal dir que, entre tots els verbs que el *DOLC* té encapçalats com a pronominals, només els següents exigeixen un subjecte plural:

acorríolar-se (posar-se l'un darrere l'altre com caminant per un corriol); *acarnissar-se* (només com a sinònim d'aferrissar-se); *aferrissar-se* (agafar-se abrivament en un combat); *agomboiar-se* (ajuntar-se dos o més per anar plegats); *agrimar-se* (entebeir-se les bones relacions entre dues persones); *aiguabarrejar-se* (ajuntar-se, barrejant llurs aigües, dos o més rius, torrents, etc.); *amigar-se* (tant en el sentit de fer-se amics, amistar-se, com en el d'amistangar-se); *amistançar-se* (contreure amistança, tracte il·lícit i habitual entre home i dona); *amunio-nar-se* (aplegar-se formant munió); *arraïmar-se* (aplegar-se formant com un raïm); *assemblar-se* (tenir dues o més persones, o coses, semblança entre elles); *avenir-se* (només en el sentit de deixar de discrepar); *avinençar-se* (establir una avinença); *bequetejar-se* (donar-se el bec els ocells); *desaplegar-se* (cessar dos o més d'anar aplegats); *desavenir-se* (cessar d'estar avinguts); *desbandar-se* (separar-se desordenadament); *eixamenar-se* (formar les abelles un eixam); *embes-sonar-se* (lligar-se íntimament dues coses com formant-ne una de sola); *emmai-nadarse* (tenir criatures); *encavallar-se* (de dues o més cosses disposades en regla, sortir alguna del seu lloc sobreposant-se a una altra); *entrebadar-se* (des-cloure's lleugerament); *entrebatre's* (batre's els uns contra els altres); *entrebe-sar-se* (besar-se mútuament); *entrecavallar-se* (cavalcar una peça sobre l'altra); *entrecreuar-se* (encreuar-se mútuament fils, cordes, etc); *entredevorar-se* (devo-rar-se mútuament); *entreferir-se* (ferir-se mútuament); *entremirar-se* (mirar-se mútuament); *entresaludar-se* (saludar-se mútuament); *entreseguir-se* (seguir-se unes coses a les altres,¹³ succeir-se); *entresentir-se* (*sentir-se* l'un del que fa l'altre); *entresoldar-se* (soldar-se mútuament); *entretocar-se* (tocar-se mútuament); *entretopar-se* (topar l'un amb l'altre); *entrevistar-se* (tenir una entrevista amb algú); *entrexocar-se* (xocar l'un amb l'altre); *esbatussar-se* (batre's a cops); *esgati(fi)nyar-se* (barallar-se a esgarrapades); *intersecar-se* (dues línies, dos plans, etc, tallar-se l'un a l'altre); *juramentar-se* (obligar-se mútuament per ju-rament); *querellar-se* (presentar querella contra algú o alguna cosa).

De tots aquests els únics que no accepten el test de la transitivitat són els següents: *assemblar-se*, *bequetejar-se*, *entrebatre's*, *entrebesar-se*, *entrecavalcar-se*, *entrecreuar-se*, *entredevorar-se*, *entreferir-se*, *entrematar-se*, *entremirar-se*, *entresaludar-se*, *entrexocar-se*, *intersecar-se*, *juramentar-se* i *querellar-se*.

13. Noteu com és d'inexacta la definició d'aquest verb. Si A segueix B, aleshores és impossible que B. segueixi A. En conseqüència no pot ser recíproc.

D'aquests restants, *bequetejar-se* figura al *DCVB* en forma simple, però amb el mateix sentit. Ens trobem, doncs, davant d'un verb pronominal opcional (com *amatar-se*). Tant en la seva forma pronominal com en la seva forma simple, el sentit és sempre recíproc, de la mateixa manera que festejar té només la forma simple, però en canvi té un sentit recíproc.¹⁴ *Juramentar-se* i *querellar-se* figuren al *DCVB* amb la forma simple; però *jurament* té un altre sentit, i *querellar* és ben segur una errata, ja que està definit com a verb reflexiu (que en aquest diccionari equival al nostre concepte de pronominal). Així, doncs, ens queden *assemblar-se*, *juramentar-se*, *querellar-se* i la resta formats amb el prefix «entre». Vist això, direm que només aquests tres darrers que acabem d'esmentar accepten el sintagma preposicional «l'un a l'altre», o bé «l'un amb l'altre» i «entre ells». Només *juramentar-se* i *querellar-se* accepten «mútuament». Tots els altres rebutgen aquests sintagmes i advervis.¹⁵ L'altre qüestió és que només aquests tres esmentats accepten un subjecte en singular mentre aparegui a la frase un complement preposicional. Per exemple:

- (37) en Joan i en Pere s'assemblen
- (37a) en Joan s'assembla a en Pere
- (37b) en Pere s'assembla a en Joan
- (38) en Joan i en Pere es van querellar
- (38a) en Joan es va querellar amb en Pere
- (38b) en Pere es va querellar amb en Joan

No és possible, en canvi, fer el mateix amb els verbs prefixats amb «entre-».

GRUP V: VERBS PRONOMINALITZATS

Aquest grup ha de ser tractat amb una mica més de deteniment. En principi, la característica més important i comuna a tots és que la partícula del primer paradigma hi funciona com una marca de canvi de règim (MCR)¹⁶ que indica que la frase ha estat, d'una o altra manera, manipulada, o bé com un MV que és necessari en uns casos determinats. És precisament el tipus de manipulació enregistrada per la MCR, o bé les condicions que fan imprescindible el MV, allò que ens permet de subclassificar aquest grup. Examinem-los tots.

1. Verbs transitius: el COD passa a fer de SUBJ i el SUBJ passa a fer de COP:

- (39) m'espanta de veure com pugen els preus
- (39a) m'espanto de veure com pugen els preus

14. Festejar, per exemple, té una forma simple, o no pronominal, i admet perfectament el sintagma preposicional «l'un amb l'altre». Per altra banda, i al contrari de «bequetejar(-se)», la forma «reestejar-se» no existeix.

15. Un estudi ampli i interessant sobre aquest tema és a Ignacio Bosque, «Sobre las oraciones recíprocas en español», *Revista española de filología*, any 15, fasc. 1, gener-juny 1985.

16. No és la meua intenció aquí utilitzar el terme MCR com a res que es pugui associar a una regla transformacional.

A (39), la frase incrustada fa de SUB, mentre que la mateixa frase a (39a) fa de COP. El pronom «em», per altra banda, que és el COD a (39), passa a convertir-se en un «jo» implícit, que fa de SUBJ a (39a). La forma del primer paradigma, en aquest cas «em» és la marca del canvi de règim (MCR).

2. *Verbs intransitius: el COI passa a fer de SUBJ i el SUBJ passa a fer de COP:*

- (40) li interessa molt el cine
(40a) s'interessa molt pel cine

A (40), el pronom «li» és el COI i a (40a) és un «ell(a)» implícit que fa de CUBJ. I «el cine», que és SUBJ a (40) passa a fer de COP a (40a). La forma del primer paradigma, en aquest cas «es» es la marca del canvi de règim (MCR).

3. *Verbs transitius: desaparició del SUBJ, que queda ocupat pel COD:*

- (41) el porter obrirà les portes a les cin
(41a) les portes s'obriran a les cinc

A (41a) ha desaparegut el SUBJ, i «les portes», el COD de (41) passa a fer de subjecte. La forma del primer paradigma, en aquest cas «es» és la marca del canvi de règim (MCR).

4. *Verbs intransitius: desaparició del SUB:*

És el cas de l'exemple que hem trobat a (20), que repetirem per major comoditat:

- (20) s'hi accedeix per aquesta via.

La marca de la desaparició del subjecte és, en aquest cas, «s'».

5. *Verbs transitius: manteniment del mateix subjecte i canvi de règim a la complementació:*

- (42) et compadeixo
(42a) em compadeixo de tu

El SUBJ, un «jo» implícit, es manté. El COD, «et», passa a ser un COP, precedit per «de». La forma del primer paradigma, en aquest cas «em», és la marca de la transformació.

D'alguna manera aquest verb prefigura ja algunes de les característiques del grup següent:

6. *Verbs transitius: especificació de la naturalesa del COD (o bé de la seva presència o absència):*

En primer lloc examinem les frases següents:

- (43) *en Joan es menja pomes
- (44) *en Joan es menja molt
- (43a) en Joan es menja tres pomes
- (44a) en Joan es menja una cuixa de xai

Les frases (43) i (44) necessiten, amb aquest verb pronominalitzat, la presència d'un COD determinat. Aquí la forma del primer paradigma no té raó de funcionar com una MCR, ja que les funcions no queden afectades. És molt millor, doncs, de considerar-ho com un MV que té la funció d'especificar aspectes del règim de la complementació del verb (d'aquí a un moment ja veurem quines). En conseqüència també poden entrar en aquest grup verbs del grup (h) de la classificació del començament del primer capítol; per exemple: la parella «anar / anar-se'n», i també hauríem d'incloure aquí el cas (e) del començament del primer capítol: els verbs que —dèiem—, un cop pronominalitzats, alteren la relació semàntica que mantenen amb el seu SUBJ. Posàvem l'exemple de «pixar / pixar-se». Parlem primer d'aquests darrers.

En realitat la relació d'aquesta parella de verbs no és exactament la pèrdua de la voluntarietat del subjecte, tal com mostra la frase següent:

- (45) per venjar-me d'en Joan, em vaig pixar al menjador de casa seva

La forma és pronominal i l'acció, tanmateix és voluntària. Aquest grup de verbs, doncs, no acaba de compartir amb altres el fet que la forma pronominal (acompanyada o no de manipulació de les funcions sintàctiques) indiqui una acció involuntària, tal com dèiem al paràgraf on es troben els exemples (12-14). Crec que les diferències essencials de les parelles d'aquest grup de verbs torna incidir a sobre el COD. Examinem-ho breument: «pixar» és essencialment un verb transitiu. Podem dir: «pixar sang», «pixar aigua beneïta», i fins i tot «pixar blau», on el predicat «(de color) blau» es refereix a un COD el·lìdit: «orina». No podem dir, en canvi, «*pixar-se sang», ni «*pixar-se aigua beneïta», ni «*pixar-se blau». El fet, doncs, que en alguns (o bé en la majoria) dels casos la forma pronominal expressi una possible o vaga involuntarietat del SUBJ s'ha de considerar com un altre fenomen, en el qual no entrarem ara. De la mateixa manera, tal com hem vist abans, la manipulació de les frases (11) i (12) en (11a) i (12a) presenten un fenomen anàleg, però aquest fet també és marginal al problema que ens ocupa, que és bàsicament el fet que (11a) i (12a) són maneres distintes d'utilitzar un mateix verb.

Així, doncs, la meua proposta consisteix a considerar que els verbs del tipus «pixar / pixar-se» han de ser tractats en el mateix grup que «menjar / menjar-se», tot i que entre ells hi hagi diferències que semblin contradictòries. Examinem-les.

A les parelles de verbs del tipus «menjar / menjar-se» (tots dos transitius), hi observem que la forma simple accepta un ús intransitiu:

(46) en Joan menja molt

Però, en canvi, el verb «menjar-se» no accepta un ús intransitiu [vegeu la frase (44)]; només funciona amb la presència del COD, i aquest, a més a més, ha d'anar acompanyat d'un determinant.

En el cas de les parelles del tipus «pixar / pixar-se», passa quasi exactament el contrari: la forma pronominal vol ser intransitiva, mentre que la simple és bàsicament transitiva i accepta l'ús intransitiu.

Veiem, doncs, que el MV que acompanya a aquest dos grups de verbs exerceix damunt d'ells una funció distinta: *mentre als uns els impedeix de ser transitius, als altres els obliga a ser intransitius*.

Ara bé: ambdós grups tenen en comú un fet que incideix plenament en la presència (o absència) del COD, o bé en la naturalesa determinada d'aquest darrer. Així, doncs, crec que és més convenient de tractar les formes del primer paradigma de tots aquests verbs com a morfemes verbals (que no fan sinó modificar la naturalesa transitiva o intransitiva del verb en qüestió, i que, a la vegada n'especifiquen l'ús). Per això crec que és convenient de situar en aquest mateix grup les formes pronominals com «anar-se'n, veure-hi, palpar-hi», etc.

GRUP VI: VERBS TRANSITIVS EN FORMA PRONOMINAL I FUNCIO REFLEXIVA

Característiques:

(a) apareixen acompanyats de les formes del primer paradigma en les funcions següents:

- (1) COD: en Joan es renta
- (2) DP (datiu posseïdor) o CP (complement del nom):
en Joan es renta les mans
- (3) COI: la Maria es va emprovar una jaqueta gris
- (4) CB (complement benefactiu): es va comprar una corbata.

GRUP VII: VERBS TRANSITIVS EN FORMA PRONOMINAL I FUNCIO RECIPROCA

Característiques:

(a) apareixen acompanyats del primer paradigma com a pronom correferencial amb el subjecte i amb les següents funcions:

- (1) COD: en Joan i en Pere s'estimen
- (2) COP: en Joan i en Pere es barallen.
[Observem que a la frase (1) no hi podem afegir: «entre ells», però sí «mútuament» i «l'un a l'altre», mentre que, a la frase (2) hi podem afegir «l'un amb (o contra) l'altre», i també «mútuament» i «entre ells».]

- (3) DP: en Joan i en Pere es renten el cap.
[Observem aquí que el fet que la frase sigui ambigua no exclou la interpretació recíproca.]
- (4) COI: en Joan i en Pere s'emproven les jaquetes.
[I aquí cal observar el mateix que a la frase anterior. És a dir: la interpretarem en el nostre sentit si considerem que en Joan i en Pere són sastres, i l'un emprova una jaqueta a l'altre i viceversa. Han de ser sastres.]¹⁷

Com a conclusió, doncs, podríem dir que aquests sis grups que acabem d'esmentar (incloent-hi els sis casos del grup sisè) representen tota la tipologia dels verbs catalans que apareixen, o poden apareixer amb les partícules del primer paradigma.¹⁸ A partir d'aquí, em sembla que ja tenim un camí important obert de cara a una classificació dels verbs segons els patrons sintàctics als quals s'insereixen. I a la vegada ens hi ha quedat inclòs un estudi de la interpretació de la transitivitat en relació amb les formes i interpretacions causatives.

Podríem acabar completant les funcions del primer paradigma amb el següent resum.

En primer lloc té la funció de MV en els verbs pronominals purs, o bé pronominals opcionals.

En segon lloc expressa una MCR a les frases on apareix.

En tercer lloc té la funció de MV *especificador* en els verbs pronominals que es diferencien de les seves formes simples per la naturalesa de la seva transitivitat, intransitivitat, o acceptació de diferents complements.

I en quart lloc, com a paradigma de pronoms és el paradigma de la correferència (entre el SUBJ i una funció de la complementació del verb o una complementació de la frase, o una complementació d'un nom. Sempre ha de tenir com a antecedent un SUBJ animat, ja que no hi ha frase reflexiva sense subjecte animat.

Pel que fa a les formes pronominals, hem vist que formen part d'una classe formal i que comparteixen amb altres verbs de forma simple tot el que fa referència a funcions i a règims. La forma pronominal és un «accident». Compararem per exemple un mateix sentit amb les diverses formes que aquest pot adoptar a distintes llengües:

Català: *enfilar-se*
Francès: *rampier*
Italià: *arrampicarsi*
Castellà: *tregar*.

De totes maneres, no cal recórrer a una altra llengua. Sense sortir del català, tenim, per exemple: «empassar-se» i «englotir». Això indica que el primer

17. Cf. Ignacio Bosque, *op. cit.*, pp. 63 i 76-83.

18. Pots ser val la pena d'insistir que aquest estudi exclou les frases on hi ha sintagmes reflexius (sempre parla de si mateix), així com les frases d'interpretació reflexiva o recíproca quan el verb no apareix en forma pronominal (en Joan i la Maria festegen). Vegeu notes 2 i 14.

paradigma que apareix a la conjugació del verb «empassar-se» no té cap més funció que la que correspon al MF d'un verb pronominal pur, que el requereix sempre. No cal recórrer a cap mena de datiu (ètic, simpatètic, d'interès, etc.) per buscar-li una funció sintàctica o un determinat valor semàntic, ni cal tampoc recórrer a cap noció de «veu mitja», perquè no s'oposa a cap verb no pronominal. En castellà, en canvi, l'existència de *tragar* i *tragar-se* sí que ja ens obliga a buscar les característiques funcionals específiques del primer paradigma. I finalment, pel que fa a les funcions del tercer paradigma, a part de la de COI específic, seria interessant d'especificar millor conceptes com els esmentats més amunt: datiu ètic, d'interès, etc. Bàsicament trobaríem dos grups: el dels expletius («te'm refredaràs»), que indiquen sobretot relació entre el parlant (o bé un altre participant no explícit a la frase) i la frase (o bé algun membre de la frase) i els datius que marquen possessions alienables i inalienables («li va veure les cuixes»). Però això ja és un tema que depassa els objectius d'aquest treball.